https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Mexmonaliyev Ulug‘bek Erkinjon o‘g‘li,
Qo‘qon universiteti, “Xalqaro turizm va iqtisodiyot” kafedrasi mudiri, PhD,
e-mail: lionslar9233@gmail.com

BIZNES BARQARORLIGINI TA’MINLASHDA ICHKI NAZORAT TIZIMINING AHAMIYATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada biznes barqarorligini ta’minlashda ichki nazorat tizimining o‘rni va ahamiyati chuqur tahlil qilinadi. Ichki nazoratning asosiy vazifalari, risklarni boshqarish, firibgarlikning oldini olish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish bilan bir qatorda korporativ boshqaruvni mustahkamlashga katta hissa qo‘shadi, ushbu jihatlar tadqiqot davomida xalqaro standartlar — COSO, ISO 31000 va MHXS asosida ichki nazorat tizimini rivojlantirish zarurligi bilan asoslab beriladi. Shuningdek, amaliyotda uchrayotgan muammolar va ularning yechimlari jadval ko‘rinishida tahlil qilinib, nazorat tizimini takomillashtirishga doir taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Natijalar ichki nazoratning samarali tashkil etilishi kompaniya barqarorligi, raqobatbardoshligi va investitsion jozibadorligini sezilarli oshirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: ichki nazorat, biznes barqarorligi, risklarni boshqarish, COSO modeli, firibgarlikka qarshi kurash, moliyaviy hisobot, MHXS, audit, korporativ boshqaruv, raqamli transformatsiya.

ЗНАЧЕНИЕ СИСТЕМЫ ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ В ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОСТИ БИЗНЕСА

Мехмоналиев Улугбек Эркинжон угли,
Кокандский университет,
PhD, заведующий кафедрой “Международный туризм и экономика,“
e-mail: lionslar9233@gmail.com

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Аннотация. В данной статье подробно анализируется роль и значение системы внутреннего контроля в обеспечении устойчивости бизнеса. Основные задачи внутреннего контроля, наряду с управлением рисками, предотвращением мошенничества, повышением достоверности финансовой отчетности, вносят большой вклад в укрепление корпоративного управления, эти аспекты в ходе исследования обосновываются необходимостью развития системы внутреннего контроля на основе международных стандартов - COSO, ISO 31000 и МСФО. Также в виде таблицы проанализированы проблемы, встречающиеся на практике, и пути их решения, разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию системы контроля. Результаты показывают, что эффективная организация внутреннего контроля значительно повышает устойчивость, конкурентоспособность и инвестиционную привлекательность компании.

Ключевые слова: внутренний контроль, устойчивость бизнеса, управление рисками, модель COSO, борьба с мошенничеством, финансовая отчетность, МСФО, аудит, корпоративное управление, цифровая трансформация.

THE IMPORTANCE OF THE INTERNAL CONTROL SYSTEM IN ENSURING BUSINESS STABILITY

Mexmonaliyev Ulug‘bek Erkinjon o‘g‘li,
Kokand University,
PhD, Head of the Department of “International Tourism and Economics”
e-mail: lionslar9233@gmail.com

Abstract. This article analyzes in detail the role and importance of the internal control system in ensuring business sustainability. The main tasks of internal control, along with risk management, fraud prevention, and improving the reliability of financial statements, make a significant contribution to strengthening corporate governance. These aspects are justified by the need to develop an

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

internal control system based on international standards - COSO, ISO 31000, and IFRS. The problems encountered in practice and ways to solve them are also analyzed in the form of a table, suggestions and recommendations for improving the control system have been developed. The results show that effective organization of internal control significantly increases the stability, competitiveness and investment attractiveness of the company.

Keywords: internal control, business sustainability, risk management, COSO model, anti-fraud, financial reporting, IFRS, audit, corporate governance, digital transformation.

KIRISH

Raqobat kuchayib borayotgan bir sharoitda korxonalar o‘ta ehtiyotkor va hushyor bo‘lishlari talab etiladi. Kompaniyaning barqarorligi va ishonchliligini ta’minlash uchun ichki jarayonlarni diqqat bilan kuzatib borish muhim.

Hozirgi vaqtda korxonalar katta hajmdagi ma’lumotlar va moliyaviy resurslar bilan ishlaydi, bu esa ularni yanada zaifroq qiladi. Shu munosabat bilan aktivlarni ruxsatsiz kirishdan himoya qilish va ularni talon-toroj qilishning oldini olish imkonini beradigan samarali nazorat tizimini yaratish zarur. Bunday tizim me’yordan har qanday og‘ishlarga tezkor munosabat bildirish va ularni bartaraf etish choralarini ko‘rish imkonini beradi.

Fikrimizcha biznes barqarorligini ta’minlashda ichki nazorat tizimining ahamiyati bir nechta o‘ziga xos jabhalarda ko‘rinadi jumladan:

1. Firibgarlik, korrupsiya va kiberhujumlar xavfi ortib borayotgan bir sharoitda korxonalarning ichki nazorat tizimini doimiy ravishda takomillashtirib borish zarur.

2. Mustaqillikni mustahkamlash va texnologiyani rivojlantirish zarur bo‘lgan hozirgi zamon iqtisodiyoti sharoitida korxonalar yangi ishlab chiqarishlarni tashkil etish va mavjudlarini modernizatsiya qilishda resurslardan foydalanish va investitsiyalarni taqsimlashni diqqat bilan nazorat qilishlari kerak.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

3. Nazoratning samaradorligini ta’minlash uchun u ogohlantiruvchi xarakterga ega bo‘lishi zarur. Ya’ni, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarni dastlabki bosqichdayoq aniqlash va noxush oqibatlarning oldini olish uchun ularni bartaraf etish yo‘llarini izlash.

Bu borada korxonaning moliyaviy ahvolini, iqtisodiy faoliyatini diqqat bilan kuzatib borish muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy inqirozning yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan belgilarini o‘z vaqtida aniqlash, xavflilik darajasini baholash va salbiy oqibatlarning oldini olish choralarini ko‘rish zarur.

Bunday sharoitda korxonada ichki nazorat alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u muammolarning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni tanlash imkonini beradi. Kompaniya moliyaviy ahvolini yaxshilash uchun bankrotlikka olib kelishi mumkin bo‘lgan xavflarni tahlil qilish kerak[1]. Ushbu xatarlarni kamaytirish uchun kompaniyaning turli bo‘linmalari ishini optimallashtirish imkonini beradigan tegishli choralarni ko‘rish kerak. Bu jarayonda ichki nazorat boshqa bo‘limlar bilan o‘zaro aloqada bo‘ladi. Korxonaning moliyaviy barqarorligini ta’minlash uchun xarajatlar va mahsulotga bo‘lgan talabni diqqat bilan kuzatib borish, shuningdek, ishlab chiqarish hajmini oshirish zarur.

Kompaniyaning rivojlanish vektorini aniqlashda biz nafaqat resurslardan samarali foydalanishni, balki mijozlar va yetkazib beruvchilar bilan uyg‘un munosabatlarni o‘rnatishni ham hisobga olamiz. Ayni paytda biz nafaqat ichki jarayonlarni nazorat qilyapmiz, balki bozordagi vaziyatni chuqur tahlil qilyapmiz.

Hozirgi vaqtda ilgari ichki jarayonlar bilan cheklangan nazorat kompaniya faoliyatining kengroq jihatlarini qamrab oladi[2]. Shu munosabat bilan nazoratning yangi yondashuvlarini ishlab chiqish, ko‘proq ma’lumot to‘plash va bo‘linmalar o‘rtasidagi aloqani yaxshilash zarur. Kompaniyaning barcha bo‘linmalari tartibni ta’minlashi va moliyani boshqarishi kerak, bu esa puxta rejalashtirishni talab qiladi.

Shuningdek, xalqaro hisob standartlariga o‘tish va kompaniyani boshqarish qoidalariga qat’iy rioya qilish zarur. Bundan tashqari, hujjatlarni sinchkovlik bilan tekshirish kerak. Bu ichki nazorat tizimini takomillashtirish imkonini beradi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

O‘zida tartibni saqlagan kompaniyalar o‘zgarishlarga tezroq moslashadi, resurslardan samarali foydalanadi, mablag‘larni ehtiyotkorlik bilan sarflaydi va investorlar hamda boshqa manfaatdor tomonlarning ishonchini oshiradi.

Shunday qilib, nazorat tizimi kompaniyaning rivojlanish strategiyasining asosiy elementi hisoblanadi. Uning samarali ishlashi sharoitida kompaniya muvaffaqiyatga erishishi va bozorda yetakchi o‘rinni egallashi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Biznesning barqarorligini ta’minlash va kompaniya faoliyatida ichki nazoratning ahamiyatini tahlil qilishga qaratilgan tadqiqotlar chuqur va har tomonlama tahlilni o‘z ichiga oladi. Bunday tadqiqotlarda ushbu muammoning asosiy jihatlari, jumladan, uning nazariy ahamiyati va amaliy qo‘llanilishi ko‘rib chiqiladi. Mavzuga oid adabiyotlar va ilmiy asarlarni bir necha yo‘nalishlarga ajratish mumkin:

1. Ichki nazorat tizimining nazariy asoslari.

Ko‘plab klassik taniqli iqtisodchi olimlar ichki nazorat tizimining korxona boshqaruvining muhim elementi sifatida baholagan, jumladan A. Arens, R. Elder, M. Beasley, R. Whittington, R. N. Anthony, J. Dearden[3], M. Porterlarning tadqiqotlarida ichki nazorat tizimining nazariy asoslariga e’tibor qaratishgan

Ular o‘z izlanishlarida COSO (Committee of Sponsoring Organizations) modeli taklif etadi, zero bu ichki nazoratning eng ko‘p qo‘llaniladigan konseptual asoslaridan biri bo‘lib, risklarni aniqlash, monitoring qilish va nazorat muhitini shakllantirish bo‘yicha to‘liq metodologiyani o‘z ishiga oladi.

Shuningdek K. Sawyer birinchilardan bo‘lib o‘zining “Ichki audit” [4] asarida ichki nazoratni tashkilotni risklardan himoya qilishning asosiy elementi sifatida ko‘rib chiqadi. Ushbu ilmiy asarlar ichki nazorat tizimini kompaniya faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oluvchi murakkab tuzilma sifatida taqdim etadi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

2. Biznes barqarorligini ta’minlashda ichki nazoratning roli.

Zamonaviy tadqiqotlar tobora ichki nazorat tizimining kompaniya barqarorligi va xavfsizligini ta’minlashdagi ahamiyat va e’tibor qaratilmoqda.

Devid Norton va Robert Kaplan kabi xorijiy mualliflarning ishlarida, shuningdek, “muvozanatlashgan ko‘rsatkichlar tizimi” [5] konsepsiyasida ichki nazorat tizimiga biznes-jarayonlar samaradorligini oshirish va strategiyani boshqarish vositasi sifatida qaraladi.

Yevropa Ittifoqida qabul qilingan korporativ boshqaruv kodekslarida ichki nazorat tizimi kompaniyaning barqarorligini ta’minlashning asosiy elementlaridan biri sifatida belgilangan.

Aksariyat ekspertlarning fikricha, samarali ichki nazorat tizimini joriy etish kompaniyaning moliyaviy barqarorligi, likvidligi va investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi[6].

3. Firibgarlik, xavflarni boshqarish va ichki nazorat.

Treduey komissiyasining hisobotlari, AICPA hisobotlari va Kressining “Firibgarlik uchburchagi” [7] nazariyasi kabi firibgarlikka qarshi kurashga bag‘ishlangan ilmiy ishlarda ichki nazorat bunday jinoyatlarni aniqlash va oldini olishda muhim rol o‘ynashi ta’kidlangan.

Ushbu konsepsiyaga muvofiq, ichki nazorat mexanizmlari samarali ishlaganda firibgarlikning uchta asosiy omili — bosim, imkoniyat va asoslash sezilarli darajada kamayadi.

Risklarni boshqarish bo‘yicha adabiyotlarda, shu jumladan ISO 31000 standartida ichki nazorat tashkilotda risklarni boshqarish tizimining ajralmas qismi sifatida ko‘rib chiqiladi.

Ushbu tadqiqotlar ichki nazorat kompaniyalarni moliyaviy xatolar, firibgarlik, aktivlarni yo‘qotish va operatsion xavflardan himoya qilishda strategik muhim element ekanligini ishonchli tarzda isbotlaydi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

4. MHXS va korporativ boshqaruv kontekstida ichki nazorat.

Moliyaviy hisobot va korporativ boshqaruvning xalqaro standartlari kontekstida kompaniyalar samarali ichki nazorat tizimining mavjudligini ta’minlashi kerak.

C.Nobes va R. H Parkerning xalqaro moliyaviy hisobot standartlari sohasidagi tadqiqotlar moliyaviy hisobotning aniqligi va shaffofligini ta’minlash, shuningdek, audit jarayonini soddalashtirish uchun ichki nazoratning muhimligini e’tirof etdi.

Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti tamoyillarida ichki nazorat korporativ boshqaruvning asosiy elementi sifatida qaraladi va uning biznes barqarorligiga ta’siri yuqori baholanadi.

Ushbu tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ichki nazorat nafaqat kompaniya ichidagi samarali boshqaruv uchun, balki tashqi hisobot sifatini ta’minlash va investorlar ishonchini oshirish uchun ham muhimdir.

5. Milliy va mintaqaviy tadqiqotlar

O‘zbekiston, Markaziy Osiyo hamda MDH davlatlari olimlari ham ichki nazoratning biznes barqarorligiga ta’sirini o‘rgangan. Ularning xalqaro tadqiqotlardan farqli jihati shundaki ichki nazoratning zaifligi korxonalarda risklarning kuchayishiga, resurslar samaradorligining pasayishiga olib kelishiga ko‘proq e’tibor qaratishadi.

Yurtimiz olimlari K.B.Axmedjanov, A.X.Sattorov, A.Tuychiyev, B.K.Hamdamov, M.S.Hojiyev va boshqalarning ta’kidlashicha, ichki nazorat korxonalarning ham iqtisodiy xavfsizligini, ham raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiluvchi asosiy element bo‘lib, u doimiy tarzda bozor mexanizmlari kelib chiqqan xolda takomillash, samaradorligini oshirish kerak. Bu tadqiqotlar ichki nazoratni modernizatsiya qilish, uni raqamlashtirish, avtomatlashtirilgan nazorat mexanizmlarini joriy etish zarurligini asoslaydi.

Yuqoridagi tadqiqotlardan kelib chiqqan xolda bizningcha zamonaviy sharoitda ichki nazorat tizimi nafaqat korxonalarning moliyaviy va operatsion

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

xavfsizligini ta’minlash, balki ularning barqaror rivojlanishi, raqobat qobiliyati va investorlar ishonchini oshirish uchun strategik ahamiyatga ega. Zamonaviy biznes sharoitida ichki nazoratni raqamli texnologiyalar asosida takomillashtirish, xalqaro standartlarga moslashtirish va uni korporativ boshqaruvning ajralmas qismi sifatida integratsiya qilish muvaffaqiyatning kaliti hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Ushbu maqola doirasida biz bir qancha ilmiy tadqiqot metodlaridan foydalandik, jumladan: adabiyotlar tahlili qismida mavzu bo‘yicha mavjud adabiyot, ilmiy ishlar, nazariyalar va standartlar (COSO, ISO 31000, MHXS, korporativ boshqaruv kodekslari) chuqur o‘rganildi. Shuningdek ichki nazorat tizimining barqarorlikka ta’siri tahlil qiyosiy tahlil amalga oshirildi, olingan natijalar umumlashtirilib, xulosa shaklida taqdim etildi.

NATIJALAR.

Zamonaviy dunyoda mutaxassislar kompaniyalarda nazorat va tahlil tizimini takomillashtirish masalalarini faol muhokama qilmoqdalar. Ushbu muhokamalar biznes barqaror rivojlanish g‘oyasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u insonlar, atrof-muhit va tashkilotni samarali boshqarishni nazarda tutadi.

Kompaniyaning moliyaviy barqarorligi haqida uning moliyaviy hisobotlariga qarab xulosa chiqarish mumkin deb hisoblanadi[8]. Biroq, so‘nggi paytlarda turli darajadagi hisobotlarda: yuridik shaxslar, kompaniyalar guruhlari, hududlar va tarmoqlar kesimida ushbu mavzuni chuqurroq ochib berish, hisobotlarida ma’lumotlarni batafsilroq ko‘rsatib berishni talab etiladi.

Moliyaviy barqarorlik nimani anglatishini chuqurroq tushunish kerak. Buning uchun kompaniyaning raqobatbardoshligi va obro‘sini tahlil qilish kerak. Ushbu iqtisodiy subyektning ahamiyatini baholash ham muhimdir. Bunda nafaqat hozirgi vaziyatni, balki kelajakdagi istiqbollarni ham hisobga olish kerak. Barqarorlik va ishonchlilikni baholash uchun ko‘pincha mintaqaning iqtisodiy holati tahlil qilinadi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Tashkilot va texnologiyalardagi sezilarli o‘zgarishlarning natijalari nafaqat kompaniyaning o‘zi uchun, balki uning mintaqadagi boshqa bozor ishtirokchilari bilan o‘zaro aloqalari uchun ham foydali bo‘lishi mumkinligini tushunish muhimdir. Ular, shuningdek, agar ba’zi jarayonlar, ayniqsa tadqiqotlar va yangi mahsulotlarni ishlab chiqish sohasida yanada markazlashgan bo‘lsa, sanoatning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Ushbu jarayonlar ishlab chiqarishning barcha bosqichlarida va tayyor mahsulotning xususiyatlarida birlashtirilgan va standartlashtirilgan bo‘lishi kerak. Jarayonlarni batafsilroq o‘rganish kompaniyalarni birlashtirish yoki yangilarini, ayniqsa mahalliy hokimiyat ko‘magida qo‘llab-quvvatlash va xizmat ko‘rsatish uchun tashkil etish kerakligini aniqlashga yordam beradi.

Bankrotlik holatida bo‘lgan korxonani tugatish to‘g‘risidagi masalani uning moliyaviy ahvolini yaxshilashning eng samarali usullarini izlash nuqtai nazaridan ko‘rib chiqish mumkin.

Bunday hollarda nafaqat ma’lum bir tashkilotning muammolarini hisobga olish, balki kompaniyalar guruhi uchun qo‘llab-quvvatlash strategiyalarini ishlab chiqish kerak. Bu turli tashkilotlarning birgalikdagi sa’y-harakatlarini talab qiladi.

Hozirgi vaqtda ichki nazorat va inqirozga qarshi boshqaruv sohasidagi tadqiqotlar bir-biridan mustaqil ravishda olib borilmoqda. Biroq, ularning birlashishi yanada asosli qarorlarga olib kelishi mumkin. Bu, o‘z navbatida, kompaniyalar faoliyatining barqarorligi va samaradorligini oshirish, xarajatlarni qisqartirish imkonini beradi.

MUHOKAMA.

Beqarorlik, yuqori darajadagi raqobat va o‘sib borayotgan global tahdidlar bilan tavsiflangan hozirgi iqtisodiy vaziyatda kompaniyalar uchun barqaror va uzoq muddatli rivojlanishni ta’minlash asosiy maqsadga aylanmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, biznesning muvaffaqiyati nafaqat bozor imkoniyatlaridan foydalanish qobiliyatiga, balki ichki jarayonlarning qanchalik yaxshi tashkil etilishiga, xususan, ichki nazorat tizimining samaradorligiga ham bog‘liq.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Ichki nazorat tizimi – bu kompaniyaning maqsadlariga erishish, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlash, qonunlar va qoidalarga rioya qilish hamda aktivlarni himoya qilish uchun mo‘ljallangan barcha chora-tadbirlar va tartiblar majmuasidir. Biroq, amaliyotda ko‘plab korxonalar, ayniqsa kichik va o‘rta biznesda, ichki nazoratni faqat moliyaviy hisobotlarni tekshirish bilan cheklaydi, uning strategik ahamiyatini yetarlicha anglashmaydi.

Biz ham ushbu tadqiqot natijalaridan kelib chiqqan xolda “Biznes barqarorligini ta’minlashda ichki nazorat tizimining ahamiyati” mavzusi doirasida amaliyotda uchrayotgan muammo va ularning yechimlari bo‘yicha o‘zimizning qarashlarimizni quyidagi jadval shaklda taqdim etdik.

1-jadval

Biznes barqarorligini ta’minlashda ichki nazorat tizimi oldida turgan muammolar va ularning yechimlari

Muammo	Muammoning izohi	Taklif etilayotgan yechimlar	Kutilayotgan natija
1. Ichki nazorat tizimining yetarli darajada shakllanmaganligi	Ko‘plab korxonalarda ichki nazorat bo‘limlari to‘liq shakllanmagan, funksiyalar aniq taqsimlanmagan.	– Ichki nazorat bo‘limini tashkil etish; – Nazorat vakolatlarini aniq belgilash; – COSO modeli asosida tizimni joriy etish.	Nazorat jarayonlarining izchilligi, mas’uliyat taqsimoti va boshqaruv samaradorligi oshadi.
2. Risklarni aniqlash va baholash mexanizmlarining zaifligi	Korxonalarda risklarni oldindan prognoz qilish va baholash tizimi yetarli emas.	– ISO 31000 asosida risk-menejment tizimini joriy etish; – Xavflar reyestrini yuritish; – Doimiy monitoring mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish.	Xavflar erta aniqlanadi, yo‘qotishlar kamayadi, biznes barqarorligi kuchayadi.
3. Firibgarlik va suiiste’mollik holatlarining mavjudligi	Zaif ichki nazorat firibgarlik, korrupsiya, noto‘g‘ri hisob-kitoblarga olib keladi.	– Vakolatlar segregatsiyasini kuchaytirish; – Avtomatlashtirilgan nazoratlar joriy etish; – Ichki audit faoliyatini kengaytirish.	Firibgarlik imkoniyati kamayadi, aktivlar himoyasi kuchayadi, moliyaviy intizom yaxshilanadi.
4. Hujjatlashtirish va hisob yuritishdagi nomuvofiqliklar	Hujjatlar aylanishi intizomsiz, qaydlar chalkash, hujjatlar to‘liq	– Elektron hujjat aylanishi tizimini joriy etish; – Hisob-kitoblarni avtomatlashtirish;	Shaffoflik oshadi, xatoliklar kamayadi, nazoratning aniqligi kuchayadi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

	rasmiylashtirilmagan.	– Xodimlar uchun metodik qo‘llanmalar ishlab chiqish.	
5. Moliyaviy hisobotlarning haqqoniy emasligi	Hisobotlar to‘liq, aniq yoki o‘z vaqtida tuzilmaydi.	– MHXSga moslashtirilgan ichki nazorat mexanizmlarini joriy qilish; – Hisobotlarni avtomatlashtirish; – Ichki audit orqali tekshiruvlarni kuchaytirish.	Hisobotlar sifati oshadi, investorlar ishonchi mustahkamlanadi.
6. Kadrlar malakasining yetarli emasligi	Ichki nazorat, audit, risk-menejment bo‘yicha mutaxassislar tayyorlangan emas.	– Xodimlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish; – Ichki nazorat bo‘yicha treninglar tashkil etish; – Xalqaro sertifikatlar (CIA, CISA) bo‘yicha o‘qitish.	Malakali kadrlar orqali ichki nazorat tizimi samaradorligi oshadi.
7. Raqamli nazorat vositalarining qo‘llanilmasligi	Avtomatlashtirilmagan jarayonlar xatoliklar va firibgarlik xavfini oshiradi.	– ERP tizimlari, raqamli audit izlari, kiberxavfsizlik nazoratlarini joriy etish; – Real vaqt monitoringi.	Xatoliklar kamayadi, tezkor nazorat ta’minlanadi, samaradorlik ortadi.
8. Korporativ boshqaruvning zaifligi	Boshqaruv organlari nazorat jarayonlarida yetarli ishtirok etmaydi.	– Korporativ boshqaruv kodeksini tatbiq etish; – Kuzatuv kengashi va audit qo‘mitasi rolini kuchaytirish.	Strategik nazorat, shaffof boshqaruv va biznes barqarorligi mustahkamlanadi.
9. Monitoring va auditning muntazam emasligi	Ichki audit tekshiruvlari rejalashtirilmagan yoki formal xarakterda.	– Yillik audit rejasi tuzish; – Riskga asoslangan audit yondashuvini joriy etish; – Doimiy monitoring tizimini ishlab chiqish.	Jarayonlar uzluksiz nazorat qilinadi, xatoliklar o‘z vaqtida bartaraf etiladi.

Yuqoridagi tahlillarimizdan kelib chiq aytishimiz mumkinki hozirgi iqtisodiy sharoitlarda biznes sohasida ichki nazorat tizimining samarali ishlashini ta’minlash juda muhim, bu kompaniyaning barqarorligi va ishonchliligiga hissa qo‘shadi. Lekin ko‘pgina korxonalarda nazorat tizimi hali endigina shakllanmoqda.

Xatarlarni boshqarish yetarli darajada samarali amalga oshirilmayapti, hujjatlar qoidabuzarliklar bilan rasmiylashtirilgan, buxgalteriya hisobotlari har doim ham aniq emas. Bu esa xatolar, firibgarlik va noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishga olib keladi. Bundan tashqari, nazoratni ta’minlash uchun malakali mutaxassislar va texnologiyalar yetishmasligi muammosi mavjud.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

Yuqoridagi jadval yordamida biz ushbu muammolarni hal qilishga qaratilgan bir qaror qarashlarimizni bayon qildik, biroq eng muhimi baribir kompaniyalarning moliya sohasida umumiy qabul qilingan qoidalarga rioya qilishi, buning ortidan esa halol va samarali ishlash imkoniga ega bo‘lishiga bog‘liqdir. Qoida va tartiblarga rioya qilish kompaniyaning rivojlanishi va takomillashishiga yordam beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Ichki nazorat tizimi shunchaki moliyaviy hisobotlarni tekshirish emas. Bu uzoq muddatli barqarorlikni ta’minlash, xavflarni boshqarish va raqobatbardoshlikni oshirishga qaratilgan kompleks yondashuvdir. Buning uchun tashkiliy chora-tadbirlar, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va malakali xodimlarni o‘z ichiga olgan kompleks yondashuv talab etiladi.

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, tashkilotdagi ichki nazorat tizimi uning barqarorligi va bozorda raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. U kompaniyaga boshqa firmalar muvaffaqiyatsizlikka uchragan va yopilgan bozor raqobati sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish imkonini beradi.

Nazorat tizimi moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta’minlaydi, xatarlarni boshqarishga yordam beradi, kompaniya mulkini himoya qiladi va qonunchilikka rioya etilishini ta’minlaydi.

Lekin amalda nazorat tizimidan har doim ham to‘liq foydalanilavermaydi. Kichik va o‘rta tashkilotlarda u ko‘pincha buxgalteriya hisobotini tekshirish bilan cheklanadi, bu esa tizimning barcha imkoniyatlaridan foydalanishga imkon bermaydi.

Nazorat tizimi bilan bog‘liq muammolar tahlili kompaniya barqarorligiga tahdid solishi mumkin bo‘lgan bir qator muammolarni aniqladi. Xavflarni baholash, hujjatlarni rasmiylashtirish va xodimlar malakasi bilan bog‘liq muammolar shular jumlasidandir.

Tadqiqot natijalari asnosida fikrimizcha, ichki nazorat tizimining samarali ishlashi uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

1. Kompaniyani samarali boshqarishning ajralmas qismi sifatida ichki nazorat tizimini joriy etish. Buning uchun rahbariyat va mulkdorlar mazkur tizimning boshqaruv vositasi sifatidagi ahamiyatini anglab yetishlari zarur.

2. Xavflarni aniqlash va oldini olish imkonini beradigan ichki nazorat tizimini yaratish uchun COSO kabi xalqaro standartlardan foydalanish.

3. Tashkilot risklarning asosiy turlari: moliyaviy, operatsion, strategik va axborot xavfsizligi bilan bog‘liq risklarni hisobga oluvchi nazorat va audit tizimini ishlab chiqishi lozim.

4. Ish samaradorligini oshirish uchun ISO 31000 standartlarini qo‘llash kerak. Xavflarni muntazam ravishda kuzatib borish va ularning reyestrini yuritish kerak. Bundan tashqari, hujjatlarni boshqarish, buxgalteriya hisobi, moliyaviy hisobot va monitoringni avtomatlashtirish imkonini beradigan raqamli transformatsiyani amalga oshirish zarur.

5. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga rioya qilish. Moliyaviy hisobotning ishonchliligi va tushunarliligini ta’minlash uchun nazorat tizimlari xalqaro standartlarga mos kelishi kerak. Bu investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning kompaniyaga bo‘lgan ishonchini oshiradi.

6. Dastlabki tekshiruv. Nazorat tizimi shunday sozlanishi kerakki, u nafaqat muammolarni aniqlashi, balki ularning oldini olishi ham kerak. Buning uchun yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklar haqida oldindan xabar beruvchi tizimlardan foydalanish, shuningdek, kompaniya faoliyatini muntazam ravishda auditdan o‘tkazish zarur.

Nazorat tizimi samarali ishlasa, kompaniya muvaffaqiyatli bo‘ladi va tez o‘zgaruvchan bozor sharoitida muvaffaqiyatli ishlay oladi. Taklif etilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi kompaniyaga muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini oshirish, shuningdek, o‘z obro‘sini mustahkamlash va investorlar hamda boshqa manfaatdor tomonlar tomonidan ishonch darajasini oshirish imkonini beradi.

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Qudbiyev, N. T., Ulug‘Bek Erkinjon, O. G. L., & Mominov, I. L. O. (2022). TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIDA ICHKI NAZORATNING SAMARALI TIZIMI SIFATIDA ICHKI AUDITNING O‘RNI VA AHAMIYATI. Scientific progress, 3(1), 449-457.
2. Moliyaviy va boshqaruv tahlili / Darslik: A.V. Vahobov, N.F. Ishonqulov, A.T. Ibrohimov; O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Toshkent moliya instituti. – 3-qayta ishlangan va to‘ldirilgan nashri. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2013. – 600 b.
3. Ветрова, И. Ф., & Мельник, М. В. (2024). Тенденции совершенствования систем внутреннего контроля в корпоративных структурах. Учет и статистика, 21(3), 106-127.
4. Arens, A. A., Elder, R. J., Beasley, M. S., & Hogan, C. E. (2017). Auditing and assurance services.
5. Whittington, R. (2006). Principles of Auditing and other Assurance.
6. Anthony, R. N., Dearden, J., & Vancil, R. F. (1972). Management control systems: Text, cases, and readings. (No Title).
7. Porter, B., Simon, J., & Hatherly, D. (2014). Principles of external auditing. John Wiley & Sons.
8. Sawyer, L. B., Dittenhofer, M. A., & Scheiner, J. H. (1990). Sawyer’s Internal Auditing, the Institute of Internal Auditors. Inc., Florida.
9. Kaplan, R. S., & Norton, D. P. (2015). Balanced Scorecard Success: The Kaplan-Norton Collection (4 Books). Harvard Business Review Press.
10. Hermes, N., Postma, T. J., & Zivkov, O. (2006). Corporate governance codes in the European Union: Are they driven by external or domestic forces?. International Journal of Managerial Finance, 2(4), 280-301.
11. Колесников, В. В., & Овцынова, О. Ю. (2016). Создание эффективной системы внутреннего контроля для повышения инвестиционной

https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble
Qabul qilingan sana: 07.12.2025
Nashr etilgan sana: 30.01.2026

привлекательности организации. Ученые записки Тамбовского отделения РоСМУ, (6), 124-128.

12. Dickins, D., & Fay, R. G. (2017). COSO 2013: Aligning internal controls and principles. Issues in Accounting Education, 32(3), 117-127.
13. Nobes, C., & Parker, R. H. (2008). Comparative international accounting. Pearson Education.
14. K.B.Axmedjanov, A.X.Sattorov. Auditga kirish. Darslik. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2021, 448 b.
15. Audit: Darslik/ A.Tuychiyev, I.Qo‘ziyev, O.Masharipov A.Avlokulov, M.Yaqubov, I.Sherimbetov, I.Avazov; - T. “Iqtisod-Moliya” 2019.-408 b.
16. Amaliy audit. / Darslik. / B.K.Hamdamov. Sh.I.Ilxomov, N.F.Karimov, O.A.Masharipov, M.S.Hojiyev. Toshkent.: OOO “Lesson Press” nashriyoti, 2021. -300 b.
17. Moliyaviy hisobot auditi /darslik/ M.S.Hojiyev, I.I.Meliyev, S.A.Djumanov.- T. Toshkent moliya instituti-, 2020y. 306 bet.
18. Khasanovna, A. S. (2025). Efficient Use Of The Company’s Workforce As A Key Factor In Ensuring Economic Sustainability. Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance, 6(4), 1557-1570.
19. Udeh, I. (2020). Observed effectiveness of the COSO 2013 framework. Journal of Accounting & Organizational Change, 16(1), 31-45.
20. Jadval muallif tomonidan tuzilgan.